

Učitelstvo a jeho organizačně sjednocující snahy

Učitelské spolky byly po celé období první republiky důležitou součástí každodenního pedagogického života – pořádaly sjezdy učitelstva, vedly odborné diskuse k pedagogickým i školským legislativním otázkám, pořádaly učitelské besedy, organizovaly vzdělávací kurzy pro učitele, vydávaly spolkové časopisy i odborné pedagogické publikace, čímž vším výrazně přispívaly k oživení celospolečenské diskuse o školských otázkách. V popředí této diskuse, kterou učitelské spolky rozvíjely s nebývalou intenzitou, stála zejména otázka reformy učitelského vzdělání, reformy školy či otázka sociálního zabezpečení učitelů, ale i sociální péče o žáky. Učitelské spolky proto můžeme chápat jako organizace, jež velkou měrou přispívaly k procesu profesionalizace učitelů, k jejich vzájemnému síťování a prohlubování učitelské spolupráce a k vedení otevřené odborné pedagogické diskuse.

Členové spolku Budeč Podbělohorská, pravděpodobně v roce 1893. NPMK.

Počátky organizování učitelstva jsou však mnohem starší a sahají do poloviny 19. století.¹⁸ Aktivní rozvoj spolkové činnosti učitelstva můžeme pozorovat zejména v poslední třetině 19. století,¹⁹ kdy na jedné straně dochází k rozvoji moderního školství v českých zemích habsburské monarchie,²⁰ na druhé straně se utváří u českého (podobně jako u německého) učitelstva profesní identita a rovněž byla definována role učitele v procesech rozvoje národního života.²¹ Zatímco české učitelstvo si „ujasnovo- lo“ svoji roli, pozice a prostředky v národním sebeuvědomování s jistým zpožděním a muselo „opodstatňovat“ své postavení v profesních i národních procesech, bylo německé učitelstvo v českých zemích profesně i národně rozvinutější, což dokazuje také jeho rychlejší úsilí o vznik učitelských organizací.²²

Jak bylo v poznámce krátce poukázáno, snažily se české i německé učitelské spolky již před vznikem samostatného Československa na jedné straně o sjednocení ve větší zemské či ústřední spolky, na druhé straně si řada spolků zachovávala svou nezávislost a organizační samostatnost. Tyto dvě protichůdné tendence přetrvávaly též v období první republiky a představovaly významný charakteristický znak spolkové činnosti učitelstva a zároveň problém v prosazování učitelských požadavků ve veřejném i politickém životě. Roztříštěnost a jistá konkurence mezi učitelskými spolky oslabovala jejich hlas v širší společenské debatě a celkovou akceschopnost v prosazování důležitých profesních i odborných požadavků českého i německého učitelstva v ČSR. Přes sjednocující snahy se nepodařilo v prvorepublikovém Československu sjednotit do jednoho spolku nebo svazu ani české, ani německé učitelstvo. Částečně se sešly v ČSR české, moravské, slezské a slovenské či rusínské spolky učitelů národních škol pod jednotným vedením. Organizační spojení českého a německého učitelstva se nestalo ani předmětem diskuse. Věnujme nyní krátce pozornost snahám o všeučitelské spojení na české a německé straně a následně i krátkému výčtu důležitých prvorepublikových spolků učitelů národních škol.

Sjednocovací snahy českého a slovenského učitelstva (částečně i učitelstva na Podkarpatské Rusi) se plně projevíly v prvních letech prvorepublikového Československa. Snaha učitelů národních škol o prosazení jejich profesních požadavků vedla k snaze o překonání stavovských cílů, které reprezentovaly zájmy jednotlivých zemských učitelských organizací (českých, moravských i slezských). Počátkem roku 1919 tak byla vytvořena Ústřední rada učitelských organizací, k jejímž požadavkům se hlásilo přibližně dvacet tisíc učitelů. Avšak Ústřední rada nebyla zřízena na spolkovém základě (neměla stanovy, její činnost nebyla kontrolována valnou hromadou apod.) a v podstatě se jednalo o volné uskupení zástupců zemských učitelských organizací. I přesto dokázala Ústřední rada téměř nemožné, když v parlamentu v květnu 1919 prosadila přijetí tzv. paritního zákona, který zajišťoval shodné platové podmínky učitelů národních škol s ostatními státními úředníky.²³ Učitelstvo posíleno úspěšným prosazením tohoto jednoho ze svých hlavních požadavků pocítilo, že společným

postupem by mohlo dosáhnout výraznějšího úspěchu i v prosazení dalších stavovských či školských požadavků. Proto začalo s velkou intenzitou připravovat skutečné sjednocení veškerého učitelstva v tzv. všeučitelském spolku. Důvodů pro sjednocovací snahy však mělo učitelstvo mnohem více a patřila k nim i silná víra v nově vzniklou demokratickou republiku, v níž spolu s nabytím politické i občanské svobody mělo dojít také k „osvobození“²⁴ učitelského stavu a k posílení vědomí významu školské a výchovné práce pro novou demokratickou společnost.

K ustanovení prvního všeučitelského spolku – Československé obce učitelské – došlo v červenci 1920 na prvním sjezdu československého učitelstva v Praze. Československá obec učitelská (ČOU)²⁵ vykonávala svou činnost po celé období první republiky,²⁶ kdy jejím předsedou byl Antonín Vimmer²⁷ a posléze Adolf Škrabal.²⁸ Úkolem ČOU byla jak vnitřní reforma školy (škola činná a společenská), reforma školského systému (jednotná, vnitřně diferencovaná škola), reforma vzdělání učitelů národních škol, tak i otázka odborného, sociálního či hmotného postavení učitelů. Jak již bylo uvedeno v druhé kapitole, ČOU založila na své náklady spolkovou Školu vysokých studií pedagogických, kde probíhalo zejména další vzdělávání učitelů nebo přípravy na odborné zkoušky na učitele měšťanské školy. ČOU se stala vůdčí organizací při školské reformě probíhající v ČSR ve třicátých letech 20. století; svolávala a vedla tzv. pedagogické týdny (1928–1937), na nichž učitelstvo veřejně manifestovalo svůj souhlas s principy školské reformy a dále vedlo širokou pedagogickou diskusi o konkrétních reformních krocích. Při ŠVSP byla zřízena reformní komise v čele s Václavem Příhodou, jenž se vrátil s mnoha zkušenostmi z dlouhodobých pobytů na amerických univerzitách. Komise vypracovala plán reformy školy obecné i jednotné vnitřně diferencované nižší střední (tzv. komenium). ČOU, respektive ŠVSP, připravovala ve svých seminářích učitele pro reformní pokusné školy v Praze-Nuslích, Hostivaři, Zlíně či Humpolci. V roce 1934 zřídila ČOU v Praze první pokusnou školu vyššího středního stupně (tzv. atheneum). Jednalo se o školu soukromou, na rozdíl od veřejných pokusných škol – komenií.²⁹

Československá obec učitelská po celé meziválečné období pěstovala čilé kontakty s předními akademickými odborníky pedagogické vědy, což vedlo k rychlému šíření výsledků moderního pedagogického výzkumu (orientovaného na školskou praxi) mezi učitelstvem. Aktivním propojením s předními pracovníky školské správy na ministerské i další úrovni se ČOU dařilo prosazovat své programové body a učitelské požadavky. ČOU byla též v čilém kontaktu se zahraničními odborníky a intenzivně sledovala a seznamovala se se zahraniční školskou praxí (se školskou reformou ve Vídni, v Německu, Švýcarsku, SSSR apod.). ČOU představovala významný spolek, který podporoval procesy profesionalizace učitelstva národních škol, a stala se důležitým partnerem v diskusi a prosazování školské reformy v meziválečném Československu.

Vojta Beneš, předseda Svaz učitelstva
československého, 20.–30. léta 20. století.
NPMK.

Druhý, rovněž všeučitelský spolek – Svaz učitelstva československého (SUČ) – vznikl v roce 1926, a to v důsledku rozkolu v ČOU. Během „bojů“ o zrušení paritní zákon v letech 1921–1922 se Československá obec učitelská výrazně posunula na stranu radikální (komunistické) levice, což ji vzdálilo od sociálnědemokratického učitelstva a vedlo v roce 1924 k vystoupení Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách a dalších spolků z ČOU. O dva roky později došlo k ustavení SUČ,³⁰ nové a početně nejsilnější učitelské organizace, jejímiž členy bylo přes 32 tisíc učitelů a učitelek. V SUČ bylo organizováno rovněž slovenské učitelstvo ze spolku Zváz slovenského učitelstva. V čele Svazu učitelstva československého stanul Miroslav Hrejsa,³¹ posléze se stal předsedou Vojta Beneš, poslanec a bratr pozdějšího prezidenta Edvarda Beneše.

Svaz učitelstva československého chtěl překonat neshody a nedostatky, které panovaly v ČOU, a zcela otevřeně proklamoval nadřazenost všeučitelského spolkového principu nad zájmy jednotlivých učitelských kategorií. Pro prosazení učitelských požadavků i pro celkový proces profesionalizace učitelů byla síla sjednoceného učitelstva shledávána jako velmi důležitá. Přesto, nebo právě proto vedl v letech 1926–1930 Svaz velmi tvrdé až likvidační právní spory s ČOU, z nichž však vyšla většinou ČOU vítězně (jednalo se o právní kontinuitu ČOU, spory o stanovy, o finance, též o ŠVSP). Na počátku třicátých let 20. století, kdy se řízení Svazu ujal Vojta Beneš, můžeme sledovat určité sblížení obou všeučitelských spolků. Strategie Vojty Beneše v prosazování učitelských požadavků spočívala v úzké spolupráci s politickými

Širší výbor Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách v Praze na Vyšehradě v roce 1929. NPMK.

stranami, které měly včlenit návrhy vzešlé ze Svazu do svých stranických programů a posléze je prosadit v parlamentu. V otázkách reformy školství Svaz, podobně jako ČOU, prosazoval ve třicátých letech 20. století myšlenku činné, jednotné vnitřně diferencované školy a prosazoval také vznik prvních pokusných škol, které by reformní principy ověřily v praxi. Svaz se rovněž zasazoval o redukci učebních osnov a modernizaci metod výuky. Pro realizaci školské reformy měla být dle Svazu při Ministerstvu školství a národní osvěty zřízena stálá reformní komise složená z vědeckých i školských odborníků. V neposlední řadě Svaz podporoval učitelstvo ve studiu na Škole vysokých studií pedagogických i na nově zřízené Soukromé pedagogické fakultě v Praze prostřednictvím Masarykova fondu, jež k tomuto účelu zřídil. Svaz ve shodě s ČOU požadoval vysokoškolské vzdělání učitelstva všech kategorií alespoň na dvouleté pedagogické fakultě. V oblasti stavovské Svaz dlouhodobě prosazoval postátnění učitelstva, čímž by se veškeré náklady na národní školství přenesly na stát, který by je musel zahrnout do státního rozpočtu. Svaz učitelstva československého též pořádal besedy, přednášky, semináře či organizoval sjezdy (1928 v Brně, 1935 v Praze). Na poli mezinárodním se Svaz zapojil do aktivit Mezinárodní federace učitelských svazů (Fédération Internationale des Associations d'Instituteurs – FIAI).

Vůdčí roli ve sjednocení německého učitelstva zastával v roce 1920 vzniklý Spolek německého učitelstva v Československu (Deutscher Lehrerbund im tschechoslowakischen Staate), který byl ustanoven zejména spojením tří zemských spolků učitelů obecných škol z Čech, Moravy a Slezska a německého učitelstva obecných škol na Slovensku. Spolek měl sídlo v Liberci a po celé období první republiky stál v jeho čele liberecký učitel a pozdější starosta města Liberce Eduard Rohn (1880–1947).³² Přestože v podnázvu spolku se objevil odkaz na spolek učitelů obecných i měšťanských škol, fakticky nedošlo ke spojení těchto dvou profesních skupin německého učitelstva. Naopak v roce 1920 vznikl Říšský spolek učitelů německých měšťanských škol v ČSR (Reichsverband der deutschen Bürgerschullehrer im tschechoslowakischen Staate). Bylo to především německé učitelstvo měšťanských škol, které se vyznačovalo nedůvěrou k jednotnému učitelskému spolku „pod vedením“ Spolku německého učitelstva v Československu. Konkurenční boje a „obavy“ o ztrátu samostatnosti vedly u německého učitelstva ke spolkové roztržičnosti a nejednotnosti po celé období první republiky. Důležitou roli v tomto „štěpení“ sehrály rovněž spolky německých učitelek, které prosazovaly vlastní spolkovou samostatnost.

Kromě výše uvedených „všeučitelských“ spolků působily v prvorepublikovém Československu i další české, slovenské a rusínské spolky,³³ které se zasazovaly o prosazení zájmů jednotlivých kategorií učitelů obecných škol.